

Наголосимо, що завжди всі кафедри факультету філології і журналістики долучалися до вивчення літературної творчості У. Самчука. І мовознавці (І. Бабій, Г. Бачинська, З. Бичко, В. Буда, Т. Вільчинська, М. Крупа, Л. Невідомська, С. Панцьо, Г. Панчук, Л. Пархонюк, М. Пігур, О. Штонь), і викладачі кафедри журналістики (Н. Поплавська, Н. Дашченко), методисти (Е. Палихата, Л. Царик) намагаються якомога повніше представити різні аспекти самчукознавства. А професори Роман Гром'як і Микола Ткачук умовно заповідали самчукознавству в бути монографічно плідним, на основі комплексного осмислення всієї спадщини українського письменника сказати нове слово у цій важливій царині (про національні погляди чи про концепцію української національної літератури). Відтак науковий поступ у дослідженні «мистецького генія У. Самчука» (М. Ткачук), належне поцінування усіх сфер його діяльності стане безсумнівною заслугою науковців Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка як самчукознавчого наукового центру.

Дашченко Наталія
кандидат філологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

КАНОНІЧНА І СИТУАТИВНА МОЛИТВА У РОМАНІ «ВОЛИНЬ» УЛАСА САМЧУКА

Роман Уласа Самчука «Волинь», як епічне полотно, дає невичерпний матеріал для спостереження за житейськими істинами та їх осмисленням персонажами. Передаючи духовні цінності волинян, автор відтворює модель українського селянського світу, який органічно живиться від землі і неба. Тому, поряд із величально-розважливою одою скроплений потом і кров'ю поколінь ниві, так виразно вималювані в романі духовні потреби і поривання. Саме ця тема є однією із наскрізних і заслуговує на увагу.

У творі виразно засвідчено, як національна свідомість виробила глибоке розуміння і вкорінення Бога у повсякденному житті, яке послідовно поєднане з природною циклічністю та церковним календарем. У романі згадуються або розгорнуто описуються майже всі християнські свята, які у сюжетній канві твору виступають своєрідним орієнтиром плину часу. Органічне використання лексики релігійно-філософського характеру, без нагнітання відповідної тематики, вимальовує те синтетичне тло, на якому розвиваються думки й концентруються зусилля персонажів твору.

Контекст релігійного світогляду, християнських вірувань і звичаїв створюють номінативні одиниці: численні теоніми, вислови народного мовленнєвого етикету, згадування церковних канонічних книг і книг релігійної тематики, образів, ікон, святих і великомучеників, предметів і понять, пов'язаних із церковним ужитком та обрядами. Цей контекст формують згадування або цілі тексти молитов, ірмосів, кондаків, псалмів, церковних пісень: *Отче наш; Вірую; Ангелу Христов хоронителю; Боже милостивий, будь мені грішній; Господи помилуй; «Рождество твоє, Христе Боже наш»; «Христос воскрес»; «Іже херувими»; «Да ісправіться молитва моя»; «Достойно єсть»; «Блажен муж, єгда славнії ученици»; «Світе тихий, святія слави безсмертного, Отця небесного»; акафіст Ісусу Сладчайшому; «І друг друга об'їмем, і тако вознієм»; «Да воскреснет Бог і расточатся вразі його»; «пасли, пасли пастирі, пасли овци на горі, та й увиділи Божу матір на скалі...»* (про Почаївську Божу Матір).

Молитва – важливий засіб відображення християнського світогляду у романі. З релігійного погляду, зібрані у молитовниках молитви вважаються традиційними, або канонічними. У романі «Волинь» спостерігаємо й ситуативні молитви – сокровений вияв релігійного духу. Їх можна назвати мимовільними чи спонтанними. В центрі уваги таких молитов, викликаних внутрішнім станом героя, – духовні потреби і глибока сповідальність. У таких особистих розмовах із Богом присутні елементи канонічних молитов, релігійно-філософська лексика. Пор. у «дитячій насущній молитві», навіяній притчею про

великомученицю Катерину: *Боже! Створи чудо! Дай змогу пройти снігові засипи, непрозору ніч, мовчазне поле, темне село. Відчини брами далеких овидів, з палацами і людьми, що носять на собі тонкі і чисті тканини і мають сили наказувати вікам* [1, с. 249]. Або в іншій спонтанній молитві, сповненій вдячності за буття: *Господи! Візьми мене за руку і веди, і покажи сокровенні свої діла, твої таємниці, розкрий мені сили паростків, що витикаються з нічого і пнуться догори, покриваючись барвою, наповнюючись соками, насичуючись запахом сонця. Як радісно бути твоїм слугою, кохати творіння твоє, брати від нього малу частину сили і також жити* [1, с. 122].

У богословському сенсі змістом молитви завжди є розмова з Господом словами прослави, подяки, перепрошення, прохання. Постійне шукання шляхів і способів пізнання Бога і порозуміння з ним зумовлює потребу звернутися до Всевишнього словами не канонічної молитви, а власними, молитися про все, що лежить на серці. Природно, що в таку молитву потрапляють найбільш насущні блага, особисті сенси. Наприклад, внутрішній світ Володька виявляється, зокрема, у його дитячих і юнацьких молитвах, які переростають у глибокодумні звертання-розмірковування, близькі до медитативних, й поєднують два начала духовності – філософське та інтуїтивне: *А коли ти, Боже, деś є коло мене й розумієш мої бажання, вділи мені не багато... Непомітно – дрібну частку своєї мудрості вділи, і я вже благословлю твоє велике ім'я. І я піду по цій землі, починаючи від цієї чорної скиби, і буду там і там – геть по широті сіяти чудовий твій глагол во ім'я Правди і Честі. Пішли мене куди хоч. Я піду й буду скрізь так, як мій батько зерно, сіяти добре, розумне, чесне слово... Потрібне слово, конечне слово* [2, с. 54]. Як і канонічна молитва, цей внутрішній монолог містить прохання, прославу, обіцянку.

Узгодженою із канонічними елементами є внутрішня молитва головного героя, породжена враженнями від Шевченківського концерту. Тут і звертання (*Великий творче неба і землі!; Боже Великий!; Творче Всесвіту; о Боже*), і блага (*знипошли, благослови ж, благаю*), і прохання (*дай очам узріти Правду від Духа Твого ізшедшу; відкрий вуха всім живим; пошли згоду, мир,*

пошли їм свободу... розум, силу і хоробрість), і хвала (*Хай тричі буде благословенний той день, коли родилось те слово* (шевченкове); *Та буде святе ім'я твоє во віки вічні!..*) [1, с. 483-484]. Показово, що у романі засвідчено такий стан головного героя, коли він висловлює подяку Богові за духовне зростання: *Боже, приношу дяку тобі, що родився в час, коли родиться віра моя – в Тебе, в Батьківщину, в Працю* [1, с. 562].

Описане автором релігійне середовище можна б назвати середовищем виховання віри. Здається, не тільки приклад побожного життя батька-матері, родини і всієї околиці виховують Володька, але й навіть поля, пасовиська, густі ліси, повільна волинська річка також спонукають до молитви-розважання, споглядальної молитви, молитви-надії. Часто ці роздумування переходять від благання до хвали. Такий стан викликає у головного героя замилювання батьками, природою, своїми спостереженнями і пізнанням світу.

Зразком для наслідування для Володька був батько, якого той боготворив. Ці особи – Бога і батька – нероздільно існували у Володьковій уяві, душі, тому й те, як молився Матвій, імпонувало хлопцеві: *зняв кашкета; поклав потрійно знак хреста, почав вголос промовляти молитви, бив себе кулаком в груди; молиться він довго, сорокاته «Господи помилуй», та ірмоси, та кондаки всілякі, широко і уважно хреститься* [1, с. 107].

Мати ж у всьому була прикладом старанності, глибокої відданості традиціям, любові до рідні та до рідного краю. Це відображено й у тому, як вона молиться: *Вона вкладає в молитву огонь своєї могутньої любові, краплини крові свого серця, свої гарячі сльози, цілу, як є, себе; Найщиріше й найспокійніше молиться мати... поволі, виразно, шепотом, переказує всі, які знає, молитви, б'є глибокі, до самої землі, поклони, іноді вдаряє правим кулаком у груди* [1, с. 107-108]; *Мати... стоїть перед образами і довго в темноті шепоче. Той шепіт зветься молитвою. Хто знає, що твориться в її великій душі, але Володько виразно чує, що мати молиться за нього* [1, с. 406].

«Предметом» молитви головних персонажів роману найчастіше виступають *здоров'я, продовження віку, ласка, мир, воля, свобода, розум, сила,*

хоробрість слова, правда від Духа твого ізшедша, згода, мудрість, змога принести жертву, чудо, брами далеких овидів, а також конкретні прохання-звертання, наприклад Насті: Господиньку! Господиньку! Коли б ти мені хоч одну дівчинку було послав, а то все оті бахурі [1, с. 8] тощо.

Різними за структурою і «предметом прохання» є молитви батьків Володька. Усі Матвієві потаємні й втілені бажання (як і справи) пов'язані із господарюванням і піклуванням про майбутній статок дітей, а відтак «предметом прохання» батька переважно є земля – запорука сталості й достатку. При цьому батько покладається як на свою силу, здоров'я, працю, так і на Божу допомогу: *коли б Господь продовжив віку, то сили ще поки старчило б [1, с. 19]; з Богом за працю візьмуться [1, с. 74]; Земля дар Божий – хто оре, той має [1, с. 85]; Змочить її (землю) потом і кров'ю і не забудьте заповітів Бога вашої душі [1, с. 495]* і под. Відзначимо, що розмова Матвія з Богом не відхиляється від обов'язкових для християнина ритуалів: він промовляє канонічні молитви перед сном, на великі свята перед вживанням їжі; відвідує церкву у неділю і свята; читає Святе письмо; дотримується вироблених у народі християнських звичаїв тощо.

Дружина Матвія – Настя – звертається до Бога також традиційно, промовляючи усталені (канонічні) молитви. Однак її емоційна натура поривається висловити думки власними словами, особливо коли назріває необхідність опікуватися духовними потребами: *Боже великий. Ти бачиш нас і наші турботи. Допоможи нам. З великої своєї ласки вділи нам частину щастя і благослови наші починання. Благослови, Боже, його, мого малого сина і пошли йому ангела свого, щоб хоронив його від усього злого. Поможі йому в науці і виведи в широкий світ, де більше місця, як у нас [1, с. 406].*

У спонтанних молитвах виявляються авторські волюнтативи або волюнтативи персонажів, виражені дієсловами в наказовому та дійсному способах: *візьми за руку; веди, покажи, розкрий сили паростків; не допусти, щоб моя доня отако все життя дибала; краще вже пішли смерть; допоможи; вділи; благослови; пошли; виведи; зниспошли; дай узріти; благаю; відкрий; хай*

росте; постав; подай; охорони; поведи; сотвори; відчини; хай не зійде на безпуття, приношу дяку; благословляю твоє велике ім'я та ін. Подібні волевиявлення становлять обов'язкові елементи будь-якої молитви: прохання нагальної потреби, прохання врятувати від зла і спокус, вшанування Бога тощо.

Основою творення спонтанних молитов героїв є загалом релігійний контекст роману «Волинь» Уласа Самчука. Вони відтворюють природну потребу людини спрямовувати свої думки до образу Божого. А спонтанна молитва, так багаторазово творена героями роману, засвідчує органічне втілення у слові прагнення вивільнити вітальну енергію. Безпосередність творення молитви свідчить про походження цієї енергії як із особистого досвіду і переживань, так і з традицій, укорінених у народі.

Список використаних джерел

1. Самчук У. Волинь : роман у 3 ч. Київ : Дніпро, 1993. Т. 1. 574 с.
2. Самчук У. Волинь : роман у 3 ч. Київ : Дніпро, 1993. Т. 2. 334 с.

Любінецька Марія,

кандидат філологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ПАРАДИГМА ТВОРЧОСТІ У. САМЧУКА

Мистецтво, народжене на планеті Ді-Пі, наскрізь екзистенційне. Яскравим прикладом є роман Уласа Самчука «Чого не гоїть огонь» – глибокий філософський твір, що висвітлює боротьбу Української Повстанської Армії за незалежність України під час Другої світової війни. За словами Плетенчук Н., екзистенційна парадигма у творчості Уласа Самчука характеризується синкретичним поєднанням філософських ідей Жана-Поля Сартра та антеїстичного екзистенціалізму Юрія Шереха [1]. Останній, працюючи над літературознавчим аналізом повісті Юрія Косача, дійшов висновку, що ідеї Ж.-П. Сартра стали лише поштовхом до створення та осмислення українського